Musicologica Olomucensia 38 – 2026/1
DOI: 10.5507/mo.2026.006

CC BY SA

Vzpomínka na mezinárodní muzikologickou konferenci Bedřich Smetana a národní uvědomění (Bedřich Smetana and National Awareness, 23.–24. 9. 2024)

Sandra Bergmannová, Hana Ehlová, Jiří Kopecký

Když někdejší vedoucí Muzea Bedřicha Smetany Sandra Bergmannová a vedoucí katedry muzikologie FF UP v Olomouci Jiří Kopecký plánovali smetanovskou konferenci, navštívili v létě 2023 v Buštěhradě profesorku Martu Ottlovou, aby s ní probrali celkovou koncepci mezinárodního setkání. Bylo také smluveno, že – pokud to zdravotní stav paní profesorky dovolí – bude úvodní slovo patřit právě jí. Zrak sice Martu Ottlovou zrazoval, avšak síla inspirativních myšlenek zůstala nedotčena. Svůj příspěvek Marta Ottlová diktovala jedné ze svých posledních žaček Haně Ehlové, nynější kurátorce fondu tiskové dokumentace NM-ČMH- MBS, která trpělivě text vycizelovala a opatřila poznámkovým aparátem. Hana Ehlová také úvodní slovo 23. 9. 2024 přečetla za bedlivé a přátelské kontroly paní profesorky, jež aktivně vstupovala do konferenčních debat. Marta Ottlová zemřela 3. 2. 2026. Hana Ehlová, Sandra Bergmannová a Jiří Kopecký si kladou za čest, že mohou do světa vyslat poslední dokončený text vynikající smetanovské badatelky a mimořádné osobnosti české hudební vědy.

Role Bedřicha Smetany

Marta Ottlová

Pojem role v názvu příspěvku je záměrně přejat z divadelního oboru. Inspiračním zdrojem úvah se stala první verze scény komediantů z *Prodané nevěsty* s kupletem Principála. Ten se zřejmou narážkou na slova z jedné z posledních Shakespearových komedií v českém překladu *Jak se vám líbí*: „Celý svět je jeviště a všichni lidé na něm jenom herci: mají své příchody a odchody; za život každý hraje mnoho rolí.“[1] vyhlašuje: „Vůbec stav komediantský je vlastně stav všech stavů, kumstus kumstorum, jak se po latinsku praví. Skoro všickni lidé jsou více

[1] Wiliam Shakespeare, *Jak se vám líbí*, přel. Martin Hilský (Brno: Atlantis), 49.

méně komedianti, jen že nekaždý svou komedii tak dobře prováděti umí jako my.“[2]

Pro dané téma je Bedřich Smetana vhodný tím, že se po celý život mnohokrát vyslovoval k tomu, jakou roli hraje nebo zastává a sám hodnotil, jak se mu to daří. Začalo to v podstatě již jeho zápisem v deníku z roku 1843: „S Boží pomocí a milostí jednou budu v mechanice Lisztem, v kompozici Mozartem.“[3] Samozřejmě až na výjimky jsou všechny citáty psány německy. Toto přání stvrdil tím, že po dokončení soukromých studií u slavného slepého učitele Josepha Proksche se obrátil právě na Liszta, aby mu půjčil 400 zlatých pro zřízení klavírní školy. Liszt toto přání sice nevyplnil, ale započalo tím jejich celoživotní přátelství.

Po získání tohoto obnosu od svého otce si mohl otevřít v Praze svůj vlastní hudební ústav. Tato klavírní škola mezi mnohými jinými pražskými klavírními školami (na pražské konzervatoři se klavír nevyučoval) začala velmi dobře prosperovat. Tady se ukázalo ale určité založení osobnosti Bedřicha Smetany v tom, že pro něj tato role začala být neuspokojivá. Proto také se snažil uspět jako cestující koncertní virtuos s tím, že školu nechával víceméně na bedrech manželky Kateřiny Kolářové. Bohužel ale zanedbáváním propagace a nepřizpůsobováním repertoáru očekávání publika, jež bylo zvyklé na posluchačsky lehčí repertoár, neuspěl.

S velkým nadšením Smetana přijal v roce 1856 nabídku Alexandra Dreyschocka, aby místo něho nastoupil jako klavírní pedagog do švédského Göteborgu. Smetana byl z nového působiště nadšený, protože zde získal možnost působit nejenom jako učitel klavíru, ale působit jako ředitel místního filharmonického sdružení a ovlivňovat jeho repertoár. Samozřejmě hned referoval Lisztovi o tom, jak si finančně výrazně polepšil. Záhy začalo jeho nadšení opadat a už za rok si postěžoval Lisztovi: „Lidé jsou tu stále ještě pevně zakleti v antediluviálním pojetí umění. Mozart je pro ně předmětem nezměrného obdivu, ale přitom ho nechápou, z Beethovena mají strach, Mendelssohna prohlašují za nezáživného a ty novější neznají.“[4]

Brzy se také začal dostávat do role skladatele. Hlavní podněty získal ze dvojího setkání s Lisztem ve Výmaru koncem padesátých let, které mu dovolilo seznámit se s novými evropskými díly. Povzbudila ho Lisztova pochvala jeho symfonických básní *Richard III.* a *Valdštýnův tábor*, což vyjádřil i v dopise Lisztovi: „Pokládejte mě za nejhorlivějšího zastánce našeho uměleckého směru,

[2] Karel Sabina, *Prodaná nevěsta* (Praha: Politika, 1918 [přetisk prvního vydání z roku 1866]), 38–39.

[3] Smetanův deníkový záznam z 23. 1. 1843, viz: Bedřich Smetana, *Deníky/Diaries I (1840–1847)*, ed. Tomáš Bernhardt and Olga Mojžíšová (Praha: Národní muzeum, 2023), 501.

[4] Bedřich Smetana Franzu Lisztovi 10.4.1857, viz: Smetana, Bedřich et al. *Bedřich Smetana: korespondence = correspondence* (Praha: KLP, 2016), sv. 1, 90–93.

jenž slovem i činem stojí za jeho svatou pravdou, a tak i působí.“[5] Mimořádné bylo pro něho také setkání s předními evropskými hudebníky v Lipsku při oslavách čtvrtstoletí od vzniku Schumannova časopisu *Die Neue Zeitschrift für Musik*.

Po smrti své první ženy Kateřiny Kolářové, jejíž nemoci značně uškodilo prodlužování pobytu v göteborském podnebí, a po naléhání své druhé ženy Bettiny Ferdinandiové se Smetana rozhodl Göteborg opustit. „Sleduji jiné cíle, zda budu mít štěstí, nevím; ale v Göteborgu se nemohu zahrabat. Musím se pokusit konečně publikovat svá díla a vytvořit si příležitost, jak získat nové podněty pro svou tvorbu. Proto vzhůru do světa, a to brzy!“[6] zapsal si do deníku. A také tam nalezneme jeho tvrzení, že v té době, tedy do roku 1862, žádného národního uvědomění neměl.

Po opakovaném pokusu o novou koncertní cestu na sever a také v souvislosti se šířícími se nadějemi na rozvoj pražského hudebního života, změnil svůj názor na svou ideální roli v tom, že se stane národním skladatelem. Jak známo, při své pečlivosti se to odrazilo hned tak, že si začal psát svůj deník v češtině, jsou zachována jeho cvičení české gramatiky a jeho zvýšené úsilí podílet se na pražském hudebním životě, jako bylo členství v hudebním odboru Umělecké besedy apod. Dalším neopomenutelným zvratem v jeho tvorbě se pochopitelně stala nově operní tvorba.

Není se tu třeba podrobněji zabývat touto dobou, protože jeho „české“ období je mnohem více prozkoumáno než doba předchozí. A to i po roce 1874, kdy Smetana přestal hrát podstatnou organizační roli v českém operním divadle v souvislosti se svým ohluchnutím. Přes všechny neustále se vynořující fámy o příčině jeho nemoci, syfilidě, máme přímo Smetanovými slovy popsán její přímý začátek. Jednak v jeho osobním deníku, a jednak byl například publikován Carlem Stumpfem, který Smetanu přímo oslovil a Smetanovu odpověď na počátek choroby publikoval ve své knize *Tonpsychologie I.*

Se svou novou rolí představitele ba přímo zakladatele české národní hudby se Smetana velmi rychle ztotožnil, o čemž vypovídá například poněkud komická epizodka, kdy v době okolo kompozice *Libuše* píše jinak neznámé mladé vdově Antonii Fesslové, jíž se neúspěšně dvořil: „Vlyv Váš na vše, co bych konal, byl by nekonečný, velikolepý, cíl ten vznešený, žehnál bých Vás za to, a se mnou moje umění, a náš – národ.“[7]

V závěru života Smetana intenzivně spolupracoval s Eliškou Krásnohorskou a věnoval velké úsilí do své poslední opery *Čertova stěna*, v níž chtěl ukázat, že

[5] Bedřich Smetana Franzu Lisztovi 24. 10. 1858, ibid., 107–113.

[6] Smetanův deník 1860/1861, 31. 3. 1861, 95 (NM-ČMH-MBS, S 217/1098).

[7] Bedřich Smetana Antonii Fesslové, [I.–VI. 1872], viz: Smetana, Bedřich et al. *Bedřich Smetana: korespondence = correspondence* (Praha: KLP, 2020), sv. 2, 386–389.

svou hlavní roli vidí v komickém žánru. Opera nevznikala snadno a její premiéra nebyla přijata na rozdíl od Smetanovy představy nadšeně i v důsledku nedbalé výpravy. Že to Smetanu mrzelo a střetávalo se s jeho představou sebe jako národního skladatele, bylo jasné z jeho povzdechu „už ode mne nic nechtějí!"[8] Posledním dílem měl být nedokončený cyklus *Pražský karneval*, leč k jeho dokončení už nedošlo. Stejně jako u delší dobu rozpracovávané shakespearovské opery *Viola*.

Za počátek nového, druhého života Bedřicha Smetany lze považovat výročí roku 1924. Jednak Vladimír Helfert sepsal svou publikaci *Tvůrčí rozvoj Bedřicha Smetany*. Protože to bylo na základě zlomku deníkových zápisů, došlo bohužel k některým zkreslujícím informacím, jimiž se Helfert snažil ukázat, že Smetanou slovně formulované názory byly kompozičně realizovány až později. Podruhé v tomtéž roce 1924 naopak se stal tolik diskutovaný *Pražský karneval* dílem, které se na Mezinárodním festivalu soudobé hudby s dramaturgií Aloise Háby pod taktovkou Václava Talicha objevilo jako moderní dílo zahajující novou etapu české národní hudby.

A tím bychom mohli zakončit náš příspěvek věnovaný rozličným rolím Smetanova díla, jenž by mohl pochopitelně pokračovat dalšími proměnami.

[8] Zelený, V. V., *O Bedřichu Smetanovi* (Praha: 1894), 46.